

Eesti liitverbid ja pöördmoodustised

Merli Toome

Tartu ülikooli magister

Kuigi liitverbe ja pöördmoodustisi on eesti keeles suhteliselt vähe, on tegemist siiski huvitavate ja omapäraste tegusõnadega, mis vääriavad põhjalikumat uurimist. Artiklis antakse ülevaade liitüveliste tegusõnade olemusest ning nende kasutusanalüüsi tulemustest ÕS 2006 materjali alusel.¹

Liitüvelisi verbe on aja jooksul erinevalt määratletud. Kui varasemates käsitlustes nimetati kõiki selliseid tegusõnu, mille koostises saab eristada vähemalt kaht eri tüve, liitverbideks, siis tänapäeval enamasti eristatakse nende puhul kolme erineva moodustusviisi kaudu saadud tegusõnu²:

- 1) liitverbid, mis on moodustatud sõnatüvede liitmise teel (nt *geen+muunda/ma* > *geenmuunda/ma* 'geneetiliselt muundama')
- 2) liitnimisõnadest moodustatud tuletised (nt *heliplaat* > *heliplaadi+sta/ma* 'heliplaadile salvestama')
- 3) pöördmoodustuse ehk tagasimoodustuse teel saadud verbid, mille moodustamiseks võetakse tuletamise teel saadud liitdeverbaali tüvi ja tehakse sellest liitüveline verb (nt *purjeta/ma* > *purjeta+mine* > liitdeverbaal *jää+purjetamine* > *jääpurjeta/ma* 'jääpurjekaga sõitma')

Neil viisidel moodustatud verbidel on neli struktuuritüüpi: 1) *omadussõna+verb*; 2) *nimisõna+verb*; 3) *määrsõna+verb* ja 4) *seotud tüvi+verb*. Põhjalikuks analüüsiks sai valitud kaks esimest, kuna need on oma grammatiliselt ebatavalise struktuuri tõttu huvipakkuvad kui adverbi ja seotud tüvega algavad verbid. Nimelt on nad

---

¹ Artikkel põhineb magistritööl „Eesti liitverbide ja pöördmoodustiste analüüs ÕS 2006 materjali alusel”, autoriks Merli Toome, juhendajateks professor Helle Metslang ja filoloogiadoktor Silvi Vare.

² Nt Vare, Silvi 1986. Liitverb eesti keeles. – Keel ja Kirjandus nr 9, lk 539–547.

omased uuemale keelearendusele ning erinevad eesti keele süntaktilise seose vormistamise viisist. Kuna tegemist on vormilt ökonoomsete verbidega, siis on nende kasutuselevõtmisel silmas peetud eelkõige oskuskeele vajadusi. ÕS 2006-s leidis kokku 157 liitvälisest tegusõna. Omadussõnalise esiosaga verbe on neist 25, nimisõnalisega 43.

Omadussõna+verb tüüpi tegusõnade kasutamine

Kasutusanalüüsist saab järeldada, et 25 omadussõnaalgulisest liitvälisest tegusõnast on vaid neli üldkeeles täiesti kinnistunud, kuna nende puhul võis leida palju kasutusnäiteid ka isikuliste verbivormide kohta. Need neli verbi on *kuritarvitama*, *kuumtöötlemata*, *sügavkülmutama* ja *väärkohtlema*.

Näiteks *väärkohtlema* eri vormide kohta esines arvukalt kasutusnäiteid nii Keeleveebis kui ka Google'is. See verb on kasutusel eelkõige ajakirjanduses:

Süstemaatiliselt *ei* piinata ehk *väärkohelda* muidugi iga vang. (EPL 2004)

Samas leidub seda verbi ka meditsiiniteemalistes tekstides ja isegi foorumites, nt:

Minu ema aga leidis, et ma lausa *väärkohtlen* last, kuna ei anna talle kohupiima ja muna, vaid harjutan vaid veidi porgandimehuga. (http://www.perekool.ee/index.php?id=43743&class=forum_schnell&action=view_post&post=6643132) (31.10.10)

Tegemist ei ole erialakeele terminiga, vaid üldkeelesõnaga. See asjaolu on tõenäoliselt samuti aidanud verbil kasutussagedust kiirelt suurendada.

Kolme vaatlusaluse tegusõna puhul 25-st leidis küll pöördelisi vorme, kuid ainult üksikuid, rohkem kasutatakse siiski käändelisi vorme. Need veel juurdumise protsessi läbivad verbid on *kuivsoolama*, *kuumvaltsima* ja *külmsuitsutama*.

Verbist *kuumvaltsima* võis näiteks leida palju partitsiipide, eriti *tud*-vormi:

Roostevabast terasest *kuumvaltsitud* latid, varbmaterjal ja rullikeeratud valtstraat. (<http://www.businesstrade.eu/ee/roostevabast-terasest-kuumvaltsitud-latid-varbmaterjal-ja-rullikeeratud-valtstraat-24.10.63>) (01.05.11)

Väga vähesel määral leidus pöördeliste vormide kasutust:

Poolas asuv Euroopa moodsaim terasetsehh *kuumvaltsib* tulevikku. (<http://issuu.com/eas-estonia/docs/inseneeria-2008-05>) (30.10.10)

Kõnealune verb on oma tähenduse tõttu kasutusel vaid tehnikaalastes tekstides.

Seitse verbi 25-st on sellised, mille puhul kasutatakse peamiselt vaid *tud*-vormi või muid partitsiipe. Kindlasti ei saa neid pidada keeles kasutatavateks, pigem on nad veel juurdumise algfaasis. Sellised verbid on *kuumsuitsutama, külmtöötlemata, külmvaltsima, märgsoolama, peenjahvatama, peentöötlemata* ja *sügavjahutama*.

11 omadussõnatüvega algavat verbi ei ole aga keeles üldse kasutatust leidnud, kuna ei esinenud ühtegi kasutusjuhtu. Need verbid on *kuivpuhtima, kuivpuurima, kuumneetima, kuumvulkaniseerima, külmineetima, märgpuhtima, märgpuurima, sügavgraveerima, sügavküindma, sügavväärtama* ja *süvapuurima*.

Näiteks *sügavküindma* kasutuse kohta Keeleveebis ja Google'is näited puudusid. Korpustest võis leida vaid liitdeverbaali sisaldava analüütilise ühendi *sügavküindi kasutama*, mida esines pöördelisel kujul ühes lauses:

Kui kasutatakse *sügavküindi*, siis seotakse enamik taimejäänustest künnikihi sügavamate kihtidega, aga kui kasutatakse kobestamist, siis jäävad need jäänused ülemisse kihti. (Agraarteadus 2004)

Mõningatel juhtudel moodustasid teonimed verbiga ühendi *sügavküindi/sügavküindmist tegema*:

- (1) Kui maalappi mõõtmised lubavad, kuid kasutatud meetmed pinnase tervendamisel ei andnud oodatud tulemusi, on kasulik *teha* adraga *sügavküindi* pinnase ümberpööratud künniviiluga. (http://seemne-maailm.ee/cgi-bin/sanitarium/view.cgi?id=23&cat_id=2&print=1) (29.03.11)
- (2) Kohtades, kus liiguvad raskeveokid või *tehakse* tihti kaevetöid või *sügavküindmist*, tuleb torustik paigaldada sügavamale, rakendades sealjuures täiendavaid ohutusmeetmeid. (https://www.riigiteataja.ee/redaktsioonide_vordlus.html?grupiId=155361&vasakAktId=831170&paremAktId=831170) (03.04.11)

Verbi *sügavkiindma* asemel kasutatakse seega hoopis pikemaid analüütilisi variante, mis esinevad enamasti põllumajandus- või aiandusalastes tekstides.

Nimisõna+verb tüüpi tegusõnade kasutamine

Nimisõnalise esikomponendiga verbide hulgas on täiesti juurdunud verbe vaid kolm: *eelisarendama*, *hädamaanduma* ja *rulluisutama*.

Verbi *hädamaanduma* kohta leidis Google'is arvukalt isikulisi verbivorme. Esindatud olid näiteks ainsuse 2. ja mitmuse 1. pööre, kõige rohkem näiteid jagus aga siiski lihtmineviku 3. pöördele:

Kaubalennuk *hädamaandus* Ülemiste järvejääle. (<http://www.ohtuleht.ee/galerii/pildigalerii/2067#1>) (28.04.11)

Samas tähenduses kasutatakse rööpselt ka pikemat analüütilist alternatiivi *hädamaandumist tegema*:

USA tehnikute tööriühm lõpetas reedel Ühendriikide luurelennuki ülevaatusel, mis 1. aprillil Hiinas *hädamaandumise tegi*. (EPL 2000)

Nii verb kui ka analüütiline vaste esinevad kõige sagedamini ajakirjandustekstides, mis näitab, et tegemist on üldkeelse kasutusega.

Enamiku nimisõnaga algavate liitverbide kohta võis öelda, et nad on juurdumas. See tähendab, et nende verbide puhul võis leida küll pöördelisi vorme, kuid mitte kõik verbivormid ei ole kasutuses või siis esineb kasutusnäiteid käändeliste vormidega võrreldes veel liiga vähe. Selliseid verbe leidis 22, nt *eelisarenema*, *geenmuundama*, *heli-salvestama*, *iluvõimlema*, *ravikindlustama*, *sundparteistama*, *tiiva-ripsutama*, *käsikiimlema* jt.

Seitse vaatlusalust verbi on peamiselt kasutusel ainult täiendi rollis ja partitsiibivormis. Need on *mineraalväetama*, *nõeltöötlemata*, *putuktolmlema*, *valguskopeerima*, *vesilõhustama*, *vesilõhustuma* ja *õhkjahutama*.

11 verbi ei saa üldse keeles kasutatavaks pidada, kuna nende kohta ei leidunud kas mitte ühtegi kasutusnäidet või ainult mõni üksik näitelause. Sellised verbid on: *ahertraalima*, *amatöörfilmima*, *ilulugema*, *kujundujuma*, *purilendama*, *raadiopeilima*, *sportvõimlema*, *sundvõtma*, *sõnamaalima*, *šabloonladuma* ja *tuultolmlema*.

Näiteks verbi *ilulugema* puhul ei leidunud Keeleveebis ühtegi näidet verbivormide ega ka vastavate liitnimisõnade kasutamise kohta.

Google'ist võis leida erinevaid liitdeverbaali *ilulugemine* vormide kasutusi, kuid verbivorme ei esinenud. Päring andis küll vasteid *ma*-infinitiivile, kuid tegemist oli vaid väljavõtetega erinevatest sõnakogudest, reaalse keelekasutuse kohta näited puudusid. Verb *ilulugema* on seega jäänud vaid ÕS-i märksõnaks, Keeleveebi ja Google'i põhjal otsustades ei ole see verb kasutusse jõudnud.

Teonimi *ilulugemine* esines küll paaris näites sõnaühendis *ilulugemist tegema*, kuid ainult infinitiivina, nt:

Ja kes tuleb, valmistagu end ette – ehk on vaja *ilulugemist teha* – siis raamatust maha lugeda. (<http://www.koortekoda.ee/forum/view-topic.php?p=15924&sid=07f9dfe3dadf0425d609ce14be7340f2>) (07.04.11)

Lisaks oma eripärasele struktuurile on selle verbi juurdumist arvata-vasti takistanud ka pikka aega kasutusel olnud võõrsõnast sünonüüm *deklameerima*, mis tundub keelekasutajale harjumuspärasem.

Miks on liitverbid ja pöördmoodustised visad keeles juurduma?

Nagu soome keele puhul, võib ka eesti liitvälaliste tegusõnade kohta öelda, et enne võetakse kasutusele käändelised vormid ehk partitsiibid ja infinitiivid ning alles seejärel pöördelised vormid. Kui mingi verbi puhul on kasutusel pöördelised vormid, siis on kasutusel ka käändelised. Kui aga esinevad käändelised, ei pruugi leida pöördeliste vormide kasutusnäiteid, kui verb ei ole veel keeles juurdunud. Pöördelistest vormidest omakorda juurduvad kiiremini umbisikulised vormid. Juurdunuks võib verbi lugeda alles siis, kui esineb arvukalt näiteid ka erinevate isikuliste pöördvormide kohta. Käändelistest vormidest on kõige sagedamini kasutusel *tud-* ja *nud-*partitsiip ning *ma-* ja *da-*infinitiiv, pöördelistest vormidest on levinuimad umbisikulise kindla kõneviisi oleviku (*kaitsepoogitakse*) ja lihtmineviku (*kaitsepoogiti*) ning isikulise kindla kõneviisi 3. pöörde vormid (*kaitsepoogib*, *kaitsepoogivad*). Seega võib täheldada, et verbide juurdumine toimub suunal umbisikulised vormid > isikulised vormid ning isikuliste vormide puhul suunal 3. pöörde vormid > muude pöörete vormid. Üldisemalt öeldes toimub juurdumine abstraktsemalt vormidelt konkreetsematele.

Analüüsi tulemused aga näitasid, et väga vähesed vaatlusalused liitvälised verbid on omaks võetud ning suuremat osa ei kasutata kas üldse mitte või ainult täiendina, mitte verbina.

Otsides selle nähtuse põhjuseid ja tehes päringuid, hakkas silma, et sageli eelistatakse kompaktsale liitvälisele tegusõnale hoopis vastavaid liitteenimesid ja pikemaid analüütilisi ühendeid, mis tunduvad keelekasutajale harjumuspärasemad (nt *peeneks jahvatama* mitte *peenjahvatama*; *kujundujumisega tegelema* mitte *kujundujuma*). Keelekasutajad on pikemate ühenditega nii harjunud, et ei tunnegi vajadust kompaktsema variandi järele. Liitteenime kasutamine on eriti levinud spetsiifiliste erialaterminite puhul. Ei tohiks kõrvale jätta asjaolu, et suur osa vaatlusalustest verbidest ongi just spetsiifilise tähendusega terminid, mis üldkeele konteksti ei sobi ja mistõttu nende kasutuse levik on piiratud ning juurdumine raskendatud.

Analüüsitud liitvälise verbide juurdumist pärsib kindlasti ka nende ebaharilik struktuur, näiteks nende osiste kokkukirjutamine ka pöördeliste vormide puhul. Tavaliste analüütiliste tegusõnade korral on infiniitsel vormil laiendosis ees (nt *ära viidud*, *ära viia*), finiiitsetel vormidel aga taga (nt *viis ära*). Liitvälise tegusõnade puhul on laiendosis alati ees (*väärkoheldud*, *väärkohelda*, *väärkohtles*). Võõristavana võib tunduda ka nimetavas käändes olev esikomponent, kuna tavapäraseks käändeks on omastav. Omadussõnalise esikomponendiga verbid tunduvad harjumatud ka seetõttu, et tavaliselt laiendab verbi määrsõna, mitte omadussõna (vrd *kuumalt töötlema* ja *kuumtöötlema*).

Nimetatud tegurid pärsivad küll liitvälise verbide juurdumist, aga sellele vaatamata on mitmed analüüsitud verbid siiski keelekasutajate sõnavarapagasisse jõudnud ning paljud neist vähemalt poolel teel sinna. Lisaks tekib meie pidevalt muutuvasse keelde kogu aeg uusi ja huvitavaid sõnu, sealhulgas ka liitvälise tegusõnu.

Lõpetuseks võikski näiteks tuua selle aasta 17. mai Eesti Ekspressis silma hakanud rubriigi, kus nädala sõnaks oli valitud *sihttapmine*. Selle tähenduseks oleks 'sihilikult tapmine' ning lisaks teonimele olid välja toodud ka tegijanimi *sihttapja* ning verbivorm *sihttapavad*. Iseenesest on see ju täiesti suupärane ja isegi vajalik sõna, kuna inglise keeles on näiteks juba ammu analoogne väljend *targeted killing* olemas. Kes teab, võib-olla leiame sellegi teonime ja vastava liitvälise verbi kunagi õigekeelsussõnaraamatust.